

HERMAN VAN BERGEIJK

HET ARCHITECTONISCH WERK VAN A.J. KROPHOLLER (1881-1973) DE ZWAARTE VAN DE MATERIE

Rotterdam (naio10 uitgevers) 2020, 340 pp., ill. in zwart-wit en kleur, ISBN 978 94 6208 519 0, € 44,95

Over weinig architecten kunnen de gemoederen zo hoog oplopen als over A.J. Kropholler (1881-1973). Zijn bouwwerken worden de hemel in geprezen of verafschuwd, een tussenweg lijkt niet mogelijk. In de eerste helft van de twintigste eeuw realiseerde de architect een omvangrijk oeuvre, waarmee hij een bijzonder stempel drukte op een bewogen periode in de Nederlandse architectuurgeschiedenis. Zijn gebouwen hebben een zeer eigen en typerende bouwstijl, door tijdgenoten vaak gekenschetst als traditioneel Hollands. Door de zware bakstenen gevels en 'opgeblazen' details lijken zijn monumentale raadhuisen, kerken en woonhuizen bijna middeleeuws of zelfs karikaturaal traditioneel. Kropholler was een gewaardeerd architect, maar na 1945 kreeg hij nauwelijks meer opdrachten en raakte zijn architectuur in het verdomhoekje. Deze ontwikkeling is niet los te zien van zijn rol tijdens de Tweede Wereldoorlog, die hem omstrepen maakte en tot polarisatie in het architectuurdebat leidde. In 1946 verscheen op de omslag van het allereerste nummer van het tijdschrift *Bouw* een foto van zijn raadhuis voor Waalwijk samen met sanatorium Zonnestraal van Jan Duiker, met de ironische titel 'Samenspraak der Architecten'. De tegenstelling tussen beide gebouwen kon niet groter. Kropholler werd neergezet als tegenwoordiger van een traditie waarvoor in de tweede helft van de twintigste eeuw geen plaats meer zou zijn.

Na decennia van betrekkelijk eenzijdige belangstelling voor het werk van de Nederlandse modernisten lijkt er een kentering te zijn aangebroken en worden ook als traditioneel bestempelde architecten onderwerp van onderzoek. Na monografieën over twintigste-eeuwse moderne architecten als Willem

Marinus Dudok (1995), Jan Wils (2007) en Jan Duiker (2016), publiceerde architectuurhistoricus Herman van Bergeijk in 2020 *Het architectonisch werk van A.J. Kropholler*. Hierin stelt hij dat het tijd is voor een rehabilitatie van de traditie in het algemeen en van het werk van Kropholler in het bijzonder. Dit laatste probeert Van Bergeijk te doen door in de inleiding van zijn boek het 'foute' traditionele imago van Krophollers werk te presenteren als even 'modern' – in de zin van eigentijds – als dat van de modernistische architect Duiker. Om dit aannemelijk te maken rekt hij het toch al vage begrip 'moderniteit' op tot een allesomvattende term: '[...] er is sprake van een moderne traditie, een traditie die wel degelijk onderhevig is aan de invloeden van de moderniteit, maar die niet op een geforceerde wijze eigentijds wil lijken en die niet door een nieuwe mode lijkt ingegeven', aldus Van Bergeijk. Hij pleit ervoor de ingesleten tegenstellingen tussen moderniteit en traditie te laten rusten en te kijken naar de onderliggende waarde van architectuur. 'Bekrompenheid moet daarbij worden overwonnen en niet één bepaalde smaak moet domineren, maar we zullen er oog voor moeten hebben dat diversiteit juist kenmerkend is geworden.' Hiermee neemt de auteur een heel andere positie in dan zijn onderwerp: Kropholler geloofde alleen in *zijn* waarheid.

Van Bergeijk schetst het beeld van een gedreven, productieve, zelfverzekerde en volhardende architect. De in de hoofdstad geboren Alexander Jacobus Kropholler volgde de beroepsopleiding aan de Eerste Ambachtsschool in Amsterdam. Na het behalen van zijn diploma in 1896 werkte hij onder andere als bouwopzichter en tekenaar bij verschillende aannemers, waaronder de firma Staal & Haalmeyer. Bij dit bedrijf kwam

hij in contact met de zoon van de baas, Jan Frederik Staal jr., met wie hij op 21-jarige leeftijd het architectenbureau Staal & Kropholler begon. Samen realiseerden ze voornamelijk woonhuizen en kantoorgebouwen in Amsterdam en Utrecht. Twee jaar nadat Kropholler zich in 1908 had bekeerd tot het katholieke geloof gingen de architecten uit elkaar. Na de breuk verhuisde Kropholler naar Scheveningen, en later naar Wassenaar, waar hij voor zichzelf een huis liet bouwen en de rest van zijn leven zou wonen. In zijn eerste jaren als zelfstandig architect ontwierp Kropholler voornamelijk landhuizen in het Gooi, maar met dit soort ontwerpen drukte hij geen stempel op het gezicht van een stad of stadsdeel. Kropholler wilde met zijn bouwkunst heersen, schrijft Van Bergeijk: 'Heersen door eenvoudige maar machtige vormen die indruk moesten maken op de beschouwer'. Met zijn ontwerpen voor kerken, raadhuizen en andere openbare gebouwen lukte dat wel, ook al wist hij veel prijsvragen niet te winnen, zoals die voor raadhuizen in Den Haag (1932), Leiden (1929-1933), Amsterdam (1937) en Eindhoven (1937). Vooral bij de eerste twee prijsvragen voelde hij zich benadeeld en tegengewerkt door de 'moderne richting', en volgens Van Bergeijk was dit niet onterecht.

Kropholler ontwikkelde in korte tijd een herkenbare bouwstijl door het stelselmatig toepassen van bepaalde materialen en details, zoals grote roodbruine bakstenen, fors uitgevoerde deuren, dorpels en vensterbanken en overgedimensioneerde smeedijzeren ankers en hang- en sluitwerk. Hij deed dit ook door steeds voort te borduren op eerder uitgevoerde ontwerpen, zoals in zijn serie raadhuizen met trapgevel. Het eerste hiervan realiseerde hij in Noordwijkerhout (1928-1930), gevolgd door vergelijkbare ontwerpen in Waalwijk (1929-1931), Wateringen (1937-1938) en Medemblik (1938-1942). Deze reeks kan worden aangevuld met de diverse woonhuizen en kantoorgebouwen die Kropholler in deze trant bouwde, zoals het hoofdkantoor van de Noord-Hollandse levensverzekeringsmaatschappij 't Hooge Huys en het Hoofdbureau van Politie in Alkmaar (1931). Daarnaast ontwierp Kropholler een aantal raadhuizen met schilddak. Zijn plan voor het raadhuis in Leidschendam uit 1939 vormde het begin van deze nieuwe reeks; daarop volgden Asten (1940) en Arcen (1949). Overeenkomsten in de twee series zijn de gevels van schoon metselwerk van grote handgevormde bakstenen met smalle verticale vensters en natuursteenaccenten. Functionaliteit was belangrijk voor Kropholler, maar in tegenstelling tot de modernisten, die functionaliteit vertaalden in 'vorm volgt functie', was hij van mening dat een gebouw de functie moest uitstralen waarvoor het bedoeld was. Voor een raadhuis betekende dat in zijn ogen vooral burgerlijke autoriteit, die tot uitdrukking moest komen in silhouet en bouwmassa, maar ook in detaillering en symboliek.

Tijdens zijn loopbaan publiceerde Kropholler met grote regelmaat zijn stellige opvattingen over architectuur in dagbladen, tijdschriften en boeken. Steeds kwam hij op dezelfde punten terug en religie speelde daarbij zeker een rol, maar liever preekte hij over zijn schoonheidsprincipes voor 'goede' architectuur. Hij zocht daarbij bewust de confrontatie met collega-architecten. 'De onzinnige constructies van de Amsterdamse School-periode, waarvan ongelukken het gevolg waren, en later de manier van de Bauhausnavolgers om alle beschuttende wanden te vervangen voor glasvlakten, alle daken voor platten en alle metselwerk door betonwerk gingen inderdaad veel te ver en hebben in onzen steden meer kwaad dan goed gedaan', schreef hij bijvoorbeeld in 1941 in het *Bouwkundig Weekblad Architectura*. Opvallend is dat Van Bergeijk in het hoofdstuk over Kropholler als auteur de architect 'geen fanaticus' noemt, terwijl juist in zijn publicaties zijn fanatisme sterk tot uiting komt. Nadat Kropholler in de jaren dertig lid was geworden van het Zwart Front, de aanvankelijk rooms-katholieke tegenhanger van de NSB, verweefde hij zijn architectuuropvattingen steeds vaker met een pleidooi voor een nationale bouwkunst. Zo hield hij in 1941 in het Duitse tijdschrift *Wasmuths Monatshefte für Baukunst und Städtebau* een nationaalsocialistisch betoog voor een eigen Nederlandse architectuur waarin hij duidelijk instemde met het bewind van de bezetter. Van Bergeijk noemt de activiteiten van Kropholler tijdens de oorlog 'naïef' en 'opportunistisch': '[...] evenals talloze andere [architecten] had hij gezocht naar een nieuw perspectief voor een modern geworden wereld'. Na de oorlog veroordeelde de Eeraad voor de Architectuur Kropholler wegens het profiteren van de oorlogsituatie tot een boete van duizend gulden en een publicatieverbod van twee jaar, maar in hoger beroep werd hij vrijgesproken. Juridisch gezien had Kropholler misschien niets misdaan, maar Van Bergeijk is wel erg mild. 'Hij was gebrandmerkt', schrijft hij, alsof hij medelijden heeft met een architect die zijn nazi-sympathieën op niet mis te verstane wijze had uitgedragen.

De hoofdstukindeling is niet chronologisch maar thematisch op basis van Krophollers oeuvre, gevolgd door een geïllustreerde lijst werken. Dit leidt regelmatig tot hinderlijke herhalingen en maakt het boek als naslagwerk onoverzichtelijk. Net als Kropholler heeft Van Bergeijk een stijlvast oeuvre en blijft hij trouw aan zijn opvattingen over het schrijven van gedegen architectuurhistorische studies. Daarin baseert hij zich hoofdzakelijk op geschreven bronnen en laat hij zich niet verleiden tot het toepassen van andere (vernieuwende) onderzoeksmethoden, zoals een geografische duiding van Krophollers oeuvre. Door dit ruimtelijk in kaart te brengen en te combineren met bijvoorbeeld jaartallen van realisatie en inwonertallen en kerkelij-

ke gezindte van gemeenten, hadden wellicht nieuwe verbanden inzichtelijk kunnen worden gemaakt. Desalniettemin is Van Bergeijk erin geslaagd om Krophollers plaats in de architectuurgeschiedenis van de twintigste eeuw te duiden en de over hem bestaande beelden bij te stellen. Hij is daarmee de eerste die gehoor geeft aan een oproep van Hans Oldewarris uit 2017. Die schreef in een recensie van het boek *Bouwkunst en de Nieuwe Orde* – waarin David Keuning op nauwgezette wijze antwoord geeft op de vraag hoe ‘fout’ sommige architecten tijdens de oorlog waren – dat daarmee hopelijk de weg was vrijgemaakt voor stu-

dies naar werk en geschriften van bijvoorbeeld J. Gramata, A.J. Kropholler en H.Th. Wijdeveld. Aan hen waren tot dan toe geen monografieën gewijd omdat hun oorlogsverleden potentiële auteurs zou ontmoedigen. ‘Het spreekt vanzelf dat hun activiteiten in die periode niet ongenoemd mogen blijven, maar het belangrijke oeuvre van deze drie spraakmakende architecten uit de periode voor de oorlog verdient eenzelfde serieuze aandacht’, aldus Oldewarris. De vraag is welke architect volgt.

YVONNE VAN MIL

WILLEM VAN DER HAM

JOHAN VAN VEEN, MEESTER VAN DE ZEE GRONDLEGGER VAN HET DELTAPLAN

Amsterdam (Boom) 2020, 350 pp., ill. in zwart-wit en kleur,
ISBN 978 90 2443 391 9, € 29,90

Willem van der Ham is een van de belangrijkste chroniqueurs van de Nederlandse waterstaat, met een lange reeks publicaties over Nederlandse waterbouwkundigen, waterbouwkundige werken en de organisatie van de waterstaat op zijn naam. Vooral zijn boek over Cornelis Lely en de Zuiderzeewerken (*Verover mij dat land*) uit 2009 geldt als een klassieker. In het afgelopen jaar verscheen een bewerking van zijn boek over Johan van Veen, waarvan de eerste versie al in 2003 was gepubliceerd.

Johan van Veen, meester van de zee. Grondlegger van het Deltaplan is een onthutsend verhaal over de man die als een roepende in de woestijn, door zijn meerderen genegeerd en als ‘dr. Cassandra’ aangeduid, de slechte staat van de dijken in Zuidwest-Nederland aan de orde stelde, de verwoestende gevolgen van een mogelijke overstroming aangaf en al vijftien jaar voor de

Watersnoodramp van 1953 een uitgewerkt plan voor bescherming van de Nederlandse delta had ingediend. Pas na de ramp kon Van Veen zijn inzichten in praktijk brengen als secretaris van de door de regering ingestelde Deltacommissie.

De directe aanleiding voor deze vernieuwde uitgave was een publicatie van Rutger Bregman in het begin van 2020, *Het water komt. Een brief aan alle Nederlanders*. Bregman verwierf naam als iemand die urgente maatschappelijke vraagstukken goed onder woorden kan brengen voor een breed publiek, in zijn hoedanigheid van journalist van *De Correspondent* en met name als auteur van het boek *De meeste mensen deugen*. Met *Het water komt* wilde Bregman de Nederlandse bevolking en politiek doordringen van de urgentie om het land voor te bereiden op een steeds snellere zeespiegelstijging. Hij verwijst daarbij naar Van der Hams